

mpoziciju, samoga sebe načas sjedinjuje s muzikom najviših sfera i akustičkih radovanja u prirodi i vasioni. Tako je isto pjesniku darovan jezik. On u jezičkim stilskoizražajnim nijansama otkriva jedno posve novo semantičko treperenje riječi. Pjesnik u svakoj riječi *prepoznaje* ponornički krvotok i oćuti puls njihova značenjskog "srca". Poezija je zato više u *zvuku* nego u *značenju*, više u nevidnom zraćenju svoje kompozitnosti i književnoestetske poruke negoli u pukoj izravnosti onoga o čemu pjesnik *pjeva*. Pjesnik koji vjeruje zna da je Bog imao Svoje

velike božanske razloge kad je u Kur'anu Časnom skrenuo pažnju na pjesnike. Od svih ljudskih znanja i zanimanja jedino su pjesnici podignuti na razinu odmah iza vjerovjesnika Božijih. Jedna od kur'anskih sura nosi ime "Pjesnici". Pod pjesnicima možemo razumijevati i umjetnike (i umjetnost) općenito. Talent, kao dar Božiji, vrlo je ozbiljna činjenica za ozbiljna njegova nosioca. Onda kad u oholim glavama talent "prestane" biti Božiji dar, njegovi nositelji postaju uzoholjene nepredvidivosti s ozbiljnim posljedicama i po sebe i po

društvo u kojemu žive. Ali, to su već problemi koji nadilaze potrebe ovog malog osvrta na jednu veliku izdavačku činjenicu.

Imajući sve ovo u vidu Ključaninovu *Panoramu pobožne bošnjačke poezije XX. vijeka* valjalo bi čitati i u znatno širim kulturološkim (pa i političkim) kontekstima. U njoj se jasno vidi koliko je svaka književnost tkanica duše jednog prostora, vremena i naroda kojemu pripada.

Hadžem Hajdarević

m

VELIČAJNI ŠARM ESEJA

Džafer Obradović: *Bosna u ogledalu* (eseji), IK "Ljiljan", Sarajevo 2000., Biblioteka "Arhipelag"

Knjiga eseja Džafera Obradovića (1947.) *Bosna u ogledalu* jedan je od onih sretnih događaja koji nam vraćaju načetu vjeru u snagu izgovorene/napisane riječi. U deset briljantnih eseja ("Ogled o ogledalu", "Ogled o čovjeku", "Ogled o zemlji", "Ogled o vodi", "Ogled o životu", "Ogled o smrti", "Ogled o majci", "Ogled o kući", "Ogled o državi", "Ogled o vjeri"), temeljenih na domaćem višestoljetnom iskustvu i arhipelazima svjetske misli i literature, Obradović *otvara* kapije Bosne u svim njihovim povijesnim i aktualnim "bravama", "ključima", labirintima, likovima i izrazima, čudesima i oćitostima, radostima i kontekstima, ali s onom filozofskom odgovornošću i ljubavlju koja nićim ne reducira izvornu spoznaju o vlastitoj zemlji i vlastitom sebi i kod onoga koji *otkriva* i kod onoga koji čitateljski (sustvarateljski) sudjeluje u tom otkrivalačkom ćinu. Nimalo

slučajno, svoj prvi esej ("Ogled o ogledalu") poćinje poznatom bajkom o caru, i o carevim trima sinovima, i o ćarobnom ogledalu, i o oćevu testamentu kako bi trebalo koristiti ostavštinu, i o oholim i pohlepnim sinovima koji u djelidbi unišću i ogledalo i vlastitu srećnju budućnost, pa bi nam naćas bajka zasvjetlucala oporom bosanskom zbiljom i ovdašnjim krvavim djelidbama. Iza moći (i iluzije) ogledala, kao naše i bajkolike i suviše stvarne *zagledanosti* u velićine i zablude vremena kojemu pripadamo, slijede eseji o Čovjeku, Zemlji, Vodi, Životu, Majci i drugim "velikim pojmovima" ćovjekove sudbine i svakidašnjeg ćivota.

Lahki, šćedri, precizni jezik, pun humskog mirisa vrieska što ga je autor ponio od rodnih Borojevića kod Stoca, pa rećenica kroz koju misao klizi kao kroz stazu u kojoj se osjeća beskrajno lijepo, potom slike

pred kojima staje dah i misao traći put kao što bi ga traćila "neutješna voda", poredbe koje kadikad prepoznajemo kao sasvim *svoje*, sve je to u ovim esejima/ogledima istkano u mozaik i prelijepa i mudra govora, tako da se u ćasu velikodušno obradujemo što nećemo biti sami u ćitanju ove jedinstvene, skoro neponovljive knjige o duši zemlje i duši njezina vremena u različitim povijesnim i politićkim tjesnacima i kovitlacima. "Obradović", kako je u svojim recenzentskim napomenama istakao akademik Muhamed Filipović, "saopćava jedan u biti veoma artikuliran i sofisticiran filozofski tekst, u diskursu moderne proze, tipom jedne direktne naracije, a da izbjegava sve zamke akademizma i dosadne filozofske proze koja teži da nešto dokazuje..."

Ćitajući Obradovićeve refleksije o fenomenima i izazovima postojećeg svijeta, postat će nam blići mnogi veliki domaći autori (Selimović, Kulenović, Dizdar itd.), ćije stihove ili književne ulomke autor podastire u argumentaciji vlastitog doživljavanja i komentiranja postojećega svijeta. A kako je od aprila 1992. do maja 1996. bio pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine, tri i po godine kao borac, a ostatak kao ćlan Generalšćtaba Armije, mnoga svoja viđenja o svijetu i

njegovim mijenama Obradović će dati kroz vizuru neposrednog iskustva iz rata. Rat je nemilosrdan i prljav, ali duša i čedna ljudska navika i u njemu mogu pronaći prostor pune svoje ljudskosti i ostvarenosti. Ta neposredna iskustva iz vremena Agresije, susret s ljudskim i nebeskim licima, karakterima, izazovima, situacijom, nevoljama i uspećima potaknute duše jesu zapravo i ponajbolji dijelovi ove proze. Bit će vjerovatno onih koji se neće složiti sa autorovim čitanjem poeme Skendera Kulenovića "Na pravi put sam ti, majko, izišo", ili, pak, s drugim njegovim stavovima o ljudima i mislima čiji smo bili savremenici ili, čak, neposredni svjedoci, ali ono što je sigurno tačno jest činjenica da je Obradović u svome mišljenju dosljedan i jasan, a u argumentiranju iskren i moćan.

Zato bi bilo najbolje da ovim nekoliko prigodnih rečenica o *Bosni u ogledalu* ilustriramo rečenicama samog autora: "Kao što ima svakojakih ljudi, tako ima i svakojakih kuća. Štaviše, kuće su uvijek odraz ljudi, ogledalo u kojem se oni odlikavaju. Sve svoje osobine, lijepo i ružno, ljudi prenose i utiskuju u svoje kuće, pa ako je čovjek dobar i kuća mu je dobra, ako je zao - kuća mu je leglo zla, ako je mimo svijeta i na svoju ruku - kuća mu je sramotna i čamotna, ako je mahnit i kuća mu je mahnita, ako je pametan - kuća mu je vrelo umnosti i mudrosti, ako je lijep i nagodan i kuća mu je lijepa i krijeposna. Kućom se čovjek izražava i pokazuje..."

Tako u svome Ogladu o kući piše autor Džafer Obradović. Ljepši kraj za ovaj osvrt nismo mogli ni zamisliti. Knjiga *Bosna u ogledalu* sva je jedan prostrani dom u kojemu i mi, kao sretni čitaoci, možemo prepoznati mnoge vlastite zidove, prozore, krovove, pragove, sjećanja, horizonte, gdje se osjećamo kao dobrodošla svojta u moćnim prostanstvima usrećena jezika i znanja.

Hadžem Hajdarević

m

DOSTOJANSTVO SJEĆANJA

Mustafa Borović i Fuad Kovač: *Godine opstanka*
(ratni zapisi od Drine do Une), "TZU", Sarajevo 2001.

Knjiga ratnih zapisa, reportaža, portreta, intervjuja s neposrednim sudionicima odbrane BiH od velikosrpske (i, kasnije, velikohrvatske) agresije autora Mustafe Borovića i Fuada Kovača, precizno unaslovljena sintagmom *Godine opstanka*, još jedan je vrijedan prilog bošnjačkom osvajanju vlastitog sjećanja. Tekstovi su nastajali i objavljivani u sedmičniku *Ljiljan* u vrijeme ratnih užasa i stradanja na cijelome bosanskohercegovačkom prostoru. I Borović i Kovač proveli su vrijeme Agresije, od proljeća 1992. godine pa sve do kraja rata, uglavnom na prvim linijama odbrane. Bilo kao novinari *Ljiljana*, bilo kao borci. Zato nam može biti žao što njihovi tekstovi nisu ranije okupljeni u jednu knjigu. Recimo, odmah nakon Mirovnog sporazuma u Daytonu. U novom čitanju istih tekstova, međutim, i danas vidimo da nisu izgubili ništa od ondašnjega "zvuka" i "mirisa". I jedan i drugi, kao novinarski znalci profesionalci, nisu podlegli nikojoj privremenoj emociji, euforiji, ideologiziranim zaključcima, "fuli", kakvih je u tim vremenima bilo više nego previše. I u najtješnjim vremenima Naroda i Zemlje očuvali su dostojanstvo novinarske profesije, prisebnost i čistoću neposrednog žurnalističkog izraza. I sami autori pretpostavili su to moguće pitanje otkuda knjiga pet godina nakon Dejtonskog sporazuma pa su u bilješki "Umjesto predgovora" istakli da je knjiga nastala u vrijeme "kad mnogi žele, a mnogi nas na to nagone, da se ratne traume prepuste pojedinačnom sjećanju i

općem zaboravu". Tu smo, dakle!

Čovjeku sve može biti oteto izuzev sjećanja, pisao je prije više od šest decenija Denis de Rugemont u svojim *Zagrljajima s davlom*. Rugemontov đavo postojao je u brcima i retorici Hitlera i hitlerizma. Đavo u Bosni postojao je u liku i obliku balkanskih fašista od 1991., 1992. godine naovamo. U hodu kroz *Godine opstanka* evo nas opet na Treskavici, na Žući, u Cerskoj, na južnim kapijama Olova, u Bihaću, Srebrenici, Goraždu, Žepi, na Grepku, u šumama Vozuće, pa u Kulen-Vakufu, Ključu, na Vlašiću, na putu za Mostar preko Prenja, pred našim se očima nanovo odmotava jednom već odgledani (preživljeni) film odsudnih bosanskih odbrana, teških ofanziva, herojstava, opake ravnodušnosti Bijeloga Svijeta, i još jednom smo zatečeni u društvu velikih vitezova bosanskoga oslobodilačkog rata - Zaima Imamovića, Dudakovića, Bešovića, Korčića, Čuskića, mnogih drugih poznatih i nepoznatih čiji je znoj i kosti utkan u bosansku slobodu i budućnost. Vrlina ove knjige leži upravo u njezinoj autentičnosti neposrednog novinarskog doživljaja. Vrijeme nakon Daytonu pokazat će kako su neki hrabri i uvaženi vojni zapovjednici postali ljudi od sasvim zemaljskih prohtjeva i častohleplja. Autorima nije padalo na pamet da išta u knjizi friziraju. Vrijeme je tačno i uvjerljivo samo u svojoj hronološkoj zadatosti. Činjenice i neposredni iskreni svjedoci imat će kad složiti sve kockice u mozaike povijesti. Jer, "o događajima i junacima Borović i